

Yabancılaşmayı Bir Karakter Üzerinden Okumak: Peyami Safa'nın “Meral”i

Emel HİSARCIKLILAR¹

ÖZ

Yabancılaşma kavramı, toplum içerisinde yaşayan ve diğer bireylerle iletişim halinde olan kişinin, inandığı değerlerin, sahip olduğu düşüncelerin, hayat algısının; çevresiyle uyum sağlamasından doğan bir çatışma hali sonucunda yavaş yavaş değişmesi ve kendini bulunduğu ortama ait hissetmemesi durumudur. Çeşitli düşünürler ve sosyologlar tarafından tanımlanan bu kavram hakkında incelemeler yapan bir isim de Melvin Seeman'dır. O, yabancılaşmayı beş boyut eşliğinde incelemiştir. Bunlar güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, soyutlanma ve kendine yabancılaşmadır. Güçsüzlük, bireyin zihnindeki düşünceleri gerçekleştirmek için harekete geçememesi; anlamsızlık, varlığına ve dünyaya değer ifade eden bir anlam yükleyememesi; kuralsızlık, zihninde tasarladığı hedeflere ancak kuralları çiğneyerek ulaşabileceğini düşünmesi; soyutlanma, içinde yaşadığı topluma ve onun değerlerine bir anlam yükleyememesi ve kendine yabancılaşma, geleceğe dönük beklentileri birer birer yok olduktan sonra, derin bir ümitsizlik ve yalnızlığa düşmesidir. Sanat alanında eserlere çeşitli şekillerde yansıyan yabancılaşma, Türk edebiyatında da kendine yer bulmuştur. Bu çalışmada Peyami Safa'nın “Yalnızız” adlı romanının kişilerinden biri olan Meral karakteri, eserde bu konuyu en belirgin şekilde yansıtan karakter olarak Seeman'ın yabancılaşma teorisine göre incelenecektir.

Meral karakteri bu doğrultuda incelendiğinde onun, kişisel özgürlük alanının sınırlandırıldığı endişesiyle bazı toplumsal kuralları ve değerleri çiğnediği, ahlaki olmayan durumlar içerisinde yer aldığı, ailesinin ve Samim'in tasvir etmediği arkadaşlıklar içinde bulunduğu görülmektedir. Samim'in ona yaptığı uyarılar ve ikisinin, hayat hakkındaki sohbetleri; kendisine karşılanmasından, yaptıklarına müdahale edilmesinden hoşlanmayan Meral için bunalıcı olmaktadır. Meral'i bualtan etkenler; çevresindekiler tarafından hürriyetinin kısıtlanması yani

¹Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/Türkiye.

E-posta: emel.hisarciklilar@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9497-509X, DOI: 10.32704/erdem.2022.83.111
Makale Gönderim Tarihi: 02.07.2022 *Makale Kabul Tarihi: 15.12.2022 * (Sanat ve Edebiyat Mk.)

iradesinin kontrol edilmek istenmesinin yanı sıra, yalnızlaşması hem de kalabalık içerisindeyken bile yalnız hissetmesidir. Meral'in, içine düştüğü kötü durumlar ve bu durumların, çevresindekiler tarafından tasvip edilmemesi ve özellikle de ağabeyi tarafından gördüğü baskı dolayısıyla kendisini değersiz, öz varlığını anlamsız hissettiği görülmektedir. Yaptıklarından dolayı zaman zaman vicdan azabı çekse de, kendi kendine yaptığı sorgulamalara cevap bulamayan Meral hayatını ve bu hayatı çekilmez hale getirdiğini düşündüğü kuralları anlamsız bulmaya başlamıştır. Karşısına çıkan zorluklarla mücadele etmek için gücünün kalmadığını düşünerek, sonunda öz varlığına dahi yabancılaşan Meral, kendisini sınırsız bir özgürlüğe kavuşturacağını düşündüğü kaçış düşüncesini gerçekleştiremeyince ölümü, kurtuluş için tek çare olarak görmüştür. İntiharını düşünmesine rağmen, romanın sonunda bir kaza sonucu yanarak ölen Meral'den geriye kalan not; onun yok oluşa sürüklenmesinin en önemli nedeninin hakikatte dünyadaki yalnızlığı olduğunu göstermektedir. İçine düştüğü yabancılaşma onu yalnızlığa, ümitsizliğe, kaçış ve ölüm düşüncesine doğru sürüklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, roman, karakter, Peyami Safa, Yalnızız.

Reading Alienation Through a Character: "Meral" of Peyami Safa

ABSTRACT

The concept of alienation is a situation in which a person who lives in the society and communicates with other individuals gradually changes as a result of a state of conflict arising from the incompatibility of the values they believe in, the thoughts they have, and their perception of life with their environment and feel that they do not belong in that environment. Another person who has studied this concept, which has been defined by various philosophers and sociologists, is Melvin Seeman. He studied alienation along five dimensions. These are powerlessness, meaninglessness, normlessness, isolation and self-estrangement. Powerlessness is the inability of the individual to take action to realize the thoughts in his/her mind; meaninglessness is the inability to attribute a meaningful meaning to his/her existence and the world; normlessness is the belief that he/she can only achieve the goals he/she has designed in his/her mind by breaking the rules; isolation is the inability to attribute a meaning to the society he/she lives in and its values; and self-estrangement is the deep despair and loneliness after his/her expectations for the future disappear one by one. Meral, a character in Peyami Safa's novel "Yalnızız", will be analyzed in this study, according to Seeman's theory of alienation, as the character who reflects this issue most clearly in the novel.

Meral is analyzed in this context, it is seen that she violates some social norms and values out of concern that her personal freedom is being restricted, takes part in immoral situations, and makes friendships that her family and Samim do not approve of. Although she occasionally suffers a twinge of conscience because of the things she has done, Meral, unable to find answers to her self-inquiry, begins to find her life and the rules that she thinks make it unbearable meaningless. Thinking that she has no strength left to fight against the difficulties she faces, Meral eventually becomes alienated even from her own existence, and when she cannot realize her idea of escape, which she thought would provide her with unlimited freedom, she sees death as the only solution for salvation. The note left behind by Meral, who, despite contemplating suicide, burns to death at the end of the novel due to an accident, shows that the most important reason for her descent into destruction is in fact her loneliness in the world.

Keywords: Alienation, novel, character, Peyami Safa, Yalnızız.

Giriş

Yabancılaşma, birtakım yaşamsal ihtiyaçları dolayısıyla toplum içerisinde yaşama zorunluluğunu taşıyan bireyin, aslında bir parçası olduğu ya da olmaya çalıştığı bu yapıyla arasında doğan uyum sorunundan doğmuştur. “İnsanın kendisini belirleyen özünden uzaklaşmasında olduğu gibi, birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlanmış olan iki şeyin ayrılmasının yol açtığı psikolojik veya sosyal olumsuzluk durumu.” (Cevizci 2012: 451) olarak tanımlanmaktadır. Yabancılaşmanın çeşitli şekilleri olmakla birlikte, onunla esas olarak insanın öz-yabancılaşması, bireylerin kendi doğalarından, bilinçlerinden veya benliklerinden uzaklaşmaları ya da kopmaları anlatılmak istenmektedir. Kişi, bireysel bütünlüğünü ve bağımsızlığını yitirip, kendisine yabancı biri haline gelmektedir (Cevizci 2012: 451). Bu durumda kendi benliğiyle yaşadığı çatışmalar, zamanla onun dış dünyayla da arasında doğacak olan uyumsuzluğun zeminini hazırlamaktadır.

Yabancılaşma, insanın varlığının, özünden önce var olduğunu, bireyin dünyaya geldikten sonra aslında kendi kaderine terk edilmiş bulunduğunu savunan varoluşçuluğun da konuları arasındadır. Varoluşçu felsefe insanı dünyada bir yabancı olarak tanımlarken, çağımızın en temel deneyimlerinden birini de formülleştirmiş olmaktadır. Heidegger’in “Evsizlik, evrensel bir kader haline geliyor.” benzetmesi, çağımızın huzursuzluğunu kavrayan şairler ve romancılar tarafından modern insanın en derin korkusunu simgelemek üzere kullanılmaktadır (Pappenheim 2002: 23). Modern hayatta dünyaya tutunmaya, yaşamını devam ettirmeye çalışan bireyin yaşadığı çatışmalar, huzursuzluk, yalnızlık, ıstırap gibi durumlar; bazen onun kapıldığı umutsuzluk duygusu ya da düzene tepkisini ortaya koyan başkaldırı eylemi eşliğinde yansıtılmaktadır.

Yabancılaşma kavramı Hegel ve Marks gibi düşünürler tarafından ortaya konulmuştur. Hegel’e göre kendi dışına çıkan düşünce bilinçsiz olan şeyler dünyasında kendisini yoksunlaştırmış hissedecek, boğuntuya düşecek, yenden içselleşmenin, kendine dönmenin yolunu arayacaktır. Marks’ta yabancılaşma bireyin çeşitli iç ve dış koşullar altında kendini eşya gibi, eşyaya indirgenmiş duymasıdır (Timuçin 2004: 497). Marks’ın düşüncesine göre yabancılaşma, insana ait olanın, insanın yarattıklarının, öznenin üzerinde yer alarak onun üzerinde belirleyicilik kazanmasıdır. Hegel’in yabancılaşmaya yüklediği anlam, ayrılma ve teslimiyet birleştirilirken, Hegel’deki bireyin kendisine dayattığı teslimiyet eylemi, Marks’ta dışarıdan dayatılma olarak yorumlanmaktadır (Özbudun ve Demirer 2008: 22). Marks’la birlikte ya-

bancılaşma ilk kez toplumsal bir içerik kazanmıştır. O, görüşünü toplumdaki sınıfsal farklılığa dayandırmış ve sorunu, emeğin yabancılaşmasına indirgemıştır (Sazyek 2008: 25). Yabancılaşmadan bir dizi yaşam alanıyla -din, siyaset, toplumsal ve ekonomik ilişkiler- ama özellikle de emekle ilgili olarak bahsetmiştir (Sayers 2018: 117). Yabancılaşmayı bireyin toplumsal sistem içerisinde yaşadığı uyum sorunundan hareketle açıklamakta, ona özellikle siyasal bir mana yüklemekte, emek ve emek sömürüsü kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Ayrıca toplum yapısına yerleşmiş olan sınıfsal ayrımın ve farklılığın da söz konusu durumda etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Yabancılaşmış insan, bir soyutlamadır; çünkü birey artık insana özgü olan her şeyle bağını yitirmiştir. Kendisine farksız gelen nesnelere üzerinde, insani farklılıklarını ve sevecenliğini yitirmiş insanlar arasında, farklılaşmamış bir iş yapmaya indirgenmiştir. Türüne özgü özelliklerini anlamamıza yardım eden; kendi etkinliğiyle, ürünüyle ve türünün diğer üyeleriyle kurduğu ilişkilerden geriye çok az şey kalmıştır (Ollman 2015: 218). Bu birey artık neredeyse çevresinde her zaman gördüğü, hiç de olmak istemediği bireyler gibi olmuş; hatta onlardan biri haline gelmiştir.

Yabancılaşma kavramı çeşitli uzmanlar tarafından tanımlanmış ve bu durumun ortaya çıkış süreci ile ortaya çıkış biçimleri bakımından değerlendirilmiştir. Sosyal psikolog Melvin Seaman da bu isimlerden biridir. O, psikolojik ve sosyolojik bir durumu ifade eden bu terimin; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık (normsuzluk), soyutlanma (topluma yabancılaşma) ve kendine yabancılaşma şeklinde beş boyuta sahip olduğunu söylemektedir (1959). Onun bu tasnifi; yabancılaşmayı doğuran ve kişiden kaynaklanan, bireyin kendi benliği ve çevresiyle arasındaki uyum sorununun derecesini gösteren bir adlandırma olarak görülebilir. Ayrıca yabancılaşmanın hem psikolojik hem de sosyolojik bir arka plana sahip olduğuna da işaret edilmektedir.

Bu boyutlardan "güçsüzlük", kişinin sahip olduğu beklentiler ve inandığı olasılıkların, kendisi tarafından belirlenememesi ve karşılaşacağı sonucu değiştirebilmek için elinden hiçbir şey gelmediğini düşünmesi; "anlamsızlık", kişinin hayal ettiği geleceğine ulaşabileceği ile ilgili olarak umutsuz olması, düşüncelerini gerçekleştiremeyeceğine inanması; "kuralsızlık", hedef ve amaçlarına yalnızca toplumsal olarak kabul görmeyen davranışlar sonucu ulaşabileceğine inanması; "soyutlanma" (topluma yabancılaşma), toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların birey için bir anlam ifade etmemesi; "kendine yabancılaşma", kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması, onun, beklentilerinin dışına

çıkarak farklı davranması olarak açıklanmıştır (Tekin 2012: 33).

Seeman'ın yaptığı tespitlere göre; ileri kapitalist toplumlarda var olan yapı ve ilişkiler çerçevesinde birey-toplum etkileşimi, özellikle bireylerin kendilerini ve toplumu algılamaları alanında önemli sorunlar yaratmaktadır. O, bu sorunları davranışsal ve duygusal boyutta çözümlemeye çalışmıştır (Tolan 1980:129). Kişinin duygularını olumsuz yönde etkileyen, onu hayattan, insanlardan ve hatta kendinden uzaklaştıran, birtakım davranış bozuklukları ve düşünce tutarsızlıkları sergilemesine neden olan bu durumla birlikte onun için artık yaşam da yavaş yavaş anlamını yitirmeye başlamıştır.

Bireyin kendi benliğiyle, toplum fertleriyle ve toplumsal değerlerle arasındaki çatışma ve bu esnada yaşadığı yabancılaşma edebiyatta da kendisine yer edinmiştir. Romanlarda yazarlar yarattıkları karakterler aracılığıyla sosyolojik ya da psikolojik bir boyutta bu konuya yer vermişlerdir.

Romanın kurmaca gerçekliği içinde bireyin; dar anlamda çevresiyle, geniş planda da toplumla yaşadığı düşünsel ve tutumsal yabancılaşma modernist Avrupa romanında James Joyce, Marcel Proust, Franz Kafka, William Faulkner, Virginia Woolf, Jean Paul Sartre, Elias Canetti, Albert Camus gibi; Türk romanında da modernist çizgiyi oluşturan Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Attilâ İlhan, Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu, Ferit Edgü gibi isimlerin eserlerinde işlenmiştir (Sazyek 2008: 32). Bu eserlerdeki kişiler vasıtasıyla yabancılaşmanın, bireyi çevresindeki insanlar arasında, toplum içerisinde, en sonunda da kendi iç dünyasında yalnızlaştıran, karamsarlığa, korkuya ve umutsuzluğa düşüren, onun dünyaya karşı güvensizlik duymasına neden olan yönü okurun önünde resmedilmeye çalışılmıştır.

Roman kişileri yabancılaşma sürecine yavaş yavaş girmektedir ve bu süreç onların kişilerarası ilişkilerine zarar verdiği gibi, bizzat kendi benlikleri içerisinde karmaşaya, bunalıma sebep olmaktadır. Böylece de;

“sosyopsişik bağlamda yabancılaşan birey yalıtılmışlık, yalnızlık, iletişimsizlik, amaçsızlık, değersizlik, boşluk, umutsuzluk, geleceksizlik duygularının yoğunlaştığı bir kişisel anomi içine düşer. Böyle derin bir kopuşun açmazları içinde yaşayan yabancı kendisine genellikle iki yol bulur. İlki dış gerçekliği, toplumu ve onun değerlerini reddeden bir ‘pasif isyan’a kalkışma; ikincisi de ‘içe kapanma’dır.” (Sazyek 2008: 39-40)

Kişi, her iki durumda da kendisini baskı altında hissetmekte, tepkisini bazen tepkisizliğiyle ya da hayatına son vererek ortaya koymaktadır. Bazen intihar, bazen kaçış, bazen de rahatsız olunan durumu ve bu durumun sebeplerini ortadan kaldırma eylemi, yabancılaşan bireyi bekleyen sona kaynaklık etmektedir. Bu roman kişisi; yakınındaki insanlarla çatışmakta, yalana sığına-bilmekte ya da olan bitene karşı tepkisini ortaya koymayarak sessiz bir isyan sergilemektedir. Bir romanda bir ya da birden fazla kişiyle yansıtılabilen bu olgu, bireyi mutsuz eden, onun hayattan beklentilerini birer birer yok eden, onu yalnızlaştıran, bunalıma girmesine neden olan bir durum olarak görülmektedir.

1. "Yalnızız" Romanı

Peyami Safa; "Sözde Kızlar, Şimşek, Mahşer, Bir Akşamdı, Cânân, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı, Biz İnsanlar ve Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" adlı romanlarında yabancılaşmayı çeşitli boyutlarıyla ortaya koymuştur. Yarattığı karakterlerden bazıları Doğu ve Batı kültürü arasında sıkışmış, ne Batılı olabilmiş ne Doğulu kalabilmiş kişilerken, bazıları da toplumun geçirdiği birtakım zorlu süreçlerin ya da yaşadıkları bunalımın etkisiyle gideceği yolu kestiremeyen, kültürel ve ahlaki çöküntü içerisinde debelenen ve yok oluşa doğru sürüklenen bireylerdir. Yazar, yabancılaşmayı kültürel ve toplumsal boyutuyla resmettiği gibi; romanlarında psikolojik manada da bireyin çevresiyle ve kendi ben'iyle yaşadığı uyum sorunlarını ve içine girdiği bunalımı ortaya koymuştur. Onun hem sosyolojik hem de psikolojik manada yabancılaşmış karakterlere yer verdiği romanlarından biri de "Yalnızız" adını taşımaktadır.

Peyami Safa'nın son romanı olan "Yalnızız", ilk olarak 1951 yılında basılmıştır. Zengin bir şahıs kadrosuna sahip olan romandaki olayların özellikle belli şahıslar etrafında şekillendiği görülmektedir. Romanın başlarında Selmin etrafında gelişen olaylar, eserin ortalarından itibaren onun arkadaşısı Meral etrafında şekillenmektedir. Ancak Selmin'in dayısı ve Meral'le de aralarında duygusal bir bağ olan Samim, romanın büyük çoğunluğunda ön planda yer alan kişidir. Eser, "yazarın diğer romanlarında işlenen Doğu-Batı, madde-mânâ, ruh-beden, şekil-iç, idealizm-materyalizm gibi ikilemler üzerinde kurulmuş bir romandır. Eserde beden-ruh, madde-mânâ ikilemi işlenir." (Büyükkavas Kuran 2018: 323-324) Roman kişileri de yaşadıkları bu ikilemler ve çatışmalar neticesinde, etraflarında gelişen olayları anlamlandırmakta ve benliklerini iç dünyalarında konumlandırmakta zorluk çekmekte-

dirler. Bu sorun onların, kendilerini bir bunalım hali içerisinde bulmalarına neden olmaktadır.

Romanda, manevi yönden bir boşluk içerisinde olan ve topluma, çevrelerine, en sonunda da kendilerine yabancılaşan bireylerin, içine düştükleri çıkmaz ve yalnızlık duygusu anlatılmaktadır. Bu eserde “bireyler arasındaki güvensizlik ve ilişki kopukluğunu, yalnızlığı, insanın kendi kendisine yabancılaşmasını, yakın zamanda yaşanan büyük savaşın etkisiyle açıklamak mümkündür.” (Tekin 2014: 286) İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelen olay zamanı, bu durumun sosyal hayata, aile kurumu içerisindeki ve toplum fertleri arasındaki ilişkilere tesirlerini de gözler önüne sermektedir.

Eserdeki şahısların en belirgin özellikleri olan yalnız olma ya da giderek yalnızlaşma durumu, onların topluma ve kendilerine karşı bir yabancılaşma süreci içerisinde olduklarını göstermektedir. Zaten yabancılaşmış insan, aynı zamanda da yalnız insandır. Ancak bu yalnızlık, kalabalıklar içerisindeki yalnızlıktır. Diğer insanlarla ilişkisi yapmacıktır. İçinde bulunduğu toplumdan ve bu toplumun kültüründen de uzaklaşan yabancılaşmış insan, kendi duygu ve düşüncelerini kendi dışındaki bir nesneye aktardığı için artık kendisi değildir. Diğer insanlardan ve kendisinden kopmuş, artık öteki olmuştur (Gülbay 2015: 13). “Yalnızız” romanının adı bile kahramanlarının bu durumuna bir gönderme olarak düşünülebilir ki, özellikle eserdeki belirli karakterlerin, etraflarında başka bireyler bulunsa dahi gittikçe yalnızlaştıkları, kendi iç dünyalarına çekildikleri, olan biteni olduğu kadar, kendi varlıklarını bile anlamakta, anlamlandırmakta zorlandıkları görülmektedir.

“Yalnızız” romanı, karşılıklı çatışmalar ve bu çatışmalardan doğan bunalım üzerine kurulmuş bir eserdir. “Bedensel hazlar ile ruhsal doyum, cinsel aşk ile platonik aşk, pozitivist akıl ile idealist kavrayış ve nihayetinde modern hedonist kültür ile modern mistik dünya görüşü arasındaki çatışmalar, romanın içeriğindeki çatışmalar zincirinin halkalarını oluşturur.” (Aksoy 2021: 47) Roman kişileri, içine düştükleri çıkmazdan dolayı bunalıma sürüklenmekte ve içinden çıkılmasını zor buldukları bir ümitsizliğe düşmektedirler.

Eserin şahıs kadrosunu oluşturan kişiler; Samim, Meral, Mefharet, Besim, Selmin, Ferhat, Nail, Feriha, Necile, Renginaz, Şakir ve Haydar’dır. Yazar; geniş ruh tahlilleriyle, iç konuşmalarla ve bilinç akışı tekniği vasıtasıyla roman kişilerinin iç dünyalarını okur için görünür kılmaktadır. “Peyami Safa, insanın iç dünyasına en uygun şekilde yaklaşmasını bilen bir romancı olarak, dış dünyaya, tabiata ait intibâlarla ruh âleminin meselelerine yöneldiği, asıl ağırlığı insan psikolojisine, onun iç dünyasının tahliline verdiği için, roman-

larında dinî hayatın tezâhürlerine, metafiziğe ve felsefeye ister istemez yer vermiştir." (Özbalcı 2000: 273) "Yalnızız" romanında yarattığı karakterlerin yaşadıkları iç çatışmalar eserdeki olayların ve durumların biçimlenmesinde etkili olmaktadır. Bu kişiler aile bireyleriyle ya da çevreleriyle yaşadıkları çatışmaların yanı sıra iç dünyalarında, kendi benlikleriyle de uyuşmamakta, böylece derin bir yabancılaşma sürecine girmektedirler.

2. "Yalnızız" Romanında Yabancılaşmanın Boyutları

Bu bölümde; roman kişilerinden Meral karakteri, yabancılaşma kavramı etrafında incelenecek, onun bu durumuna sebep olan çevresel ve içsel etkenler belirlenmeye çalışılacaktır. Melvin Seeman'a ait olan "On The Meaning Of Alienation" (Yabancılaşmanın Anlamı) adlı makalede belirtilen hususlar ve yabancılaşmanın boyutunu ortaya koyan aşamalar dikkate alınarak, Meral karakterinin yabancılaşma süreci değerlendirilecektir.

2.1. Güçsüzlük (Powerlessness)

Yabancılaşmanın bu boyutunda birey, tasarladığı bir şeyi yapabilmek ya da düşüncelerini gerçekleştirebilmek için kendisini yeterli görememekte, harekete geçememektedir.

Güçsüzlük olarak yabancılaşma fikri, bireyin kendi davranışının veya amaçladığı sonuçların meydana gelişini belirleyemeyeceği beklentisi veya olasılığı olarak algılanabilir (Seeman 1959: 784). Yani birey, içinde bulunduğu ve karmaşık olduğunu düşündüğü şartlar dolayısıyla beklentileri hakkında bir ümitsizliğe düştüğü gibi, bunu yenmek için de kendisinde yeteri derecede güç bulamamaktadır.

"Yalnızız" romanının kişilerinden Meral, kendisini sorguya çeken ağabeyi Ferhat'a verdiği cevapla, onun tasvip etmediği kişilerle görüşmesinin ve onun kadar toplumun da reddettiği davranışları sergilemesinin altında yatan nedenin toplum ve ailesi tarafından önüne konulan kurallar olduğunu belirtmektedir. Bu kurallar karşısında içine düştüğü durumu ise "boğulmak" ifadesiyle Ferhat'ın önüne koymaktadır. Boğulduğunu söyledikten sonra Ferhat'ı daha da sinirlendirmiştir: "Bu evde boğuluyormuş. Çünkü bu ev onun namuslu olmasını istiyor. Onu boğan bu ev değil, bu.. bu.. cemiyet, bu memleket." (Safa 2022: 329) Burada Meral'in tavrının asıl olarak cemiyete yerleşmiş olan kurallara ve davranış kalıplarına karşı olduğu belirtilmektedir. Meral, her hatasında önüne bu kurallar sunuldukça, hatalara doğru kendini daha çok yönlendirmekte, bir yanlış başka bir yanlış doğurmaktadır. Ancak

buradaki yanlış da Meral'e göre değil, onun çevresindeki insanlara ve cemi-yete göre belirlenmiştir. Meral'in kendisini boğuyormuş gibi hissetmesinin nedeni de burada yatmaktadır. Meral, onun önüne sunulmuş olan kalıpları yıkmak istemekte ancak bunu yapamayınca gücünün tükendiğini hissetmektedir. Sonrasında da bu durumunu “boğulmak” kelimesiyle ifade etmektedir.

Bu durum Meral'in aile bireyleriyle ve onunla arasında gönül ilişkisi olan Samim'le, bir uyum sorunu ve çatışma yaşamasına da neden olmaktadır. Çatışma, başlı başına bir uyumsuzluk kaynağı olarak nitelenmektedir. Bireyin psikolojik ve fizyolojik dengelerini bozacak bir gerilim yaratmaktadır. Çatışan isteklerden biri lehine karar verildiğinde de doyurulmayan isteğin yol açacağı baskılar, birey için bir psikolojik hatta psikopatolojik huzursuzluk kaynağına dönüşebilecektir (Tolan vd. 1985: 112). Meral de yaptıklarını ve görüştüğü kişileri onaylamayan yakınları ve onların da içerisinde buldukları toplumsal normlarla arasında yaşadığı uyum sorunu dolayısıyla psikolojik sorunlar yaşamakta, bu durumunu “boğulmak” kelimesiyle ifade etmektedir. Romanın sonundaki ölümü, her ne kadar kaza gibi görüne de, aslında bu yaşadıkları sonucundaki bir pes edişin yansıması olarak belirtilebilir.

Ağabeyiyle yaşadığı tartışma sonrasında yaşadığı evi, eşyaları ve kendini sorgulayan Meral, varlığını onlara bağlayan bir şey olduğunu sezmesine rağmen, onlar arasında kalmaya devam etmek için yüreğinde güç bulamamaktadır. Artık kaçıp onu boğan her şeyden kurtulmayı kesin olarak aklına koyduğu anda aklından şunlar geçmektedir:

“Hakaret ediyor, bu evin havasını teneffüs edilmez bir hâle getiriyor, beni kendi kendimden büsbütün iğrendiriyor. Ölümü arzu ettiriyor bana. İrade filan hiçbir şey kalmıyor bende. Üstüme yürümese öyle, belki daha başka türlü olurum. Şimdi sakınım işte. Başka türlü görüyorum her şeyi. Bu evden kopmak bana kendimden ayrılmak gibi geliyor. Çünkü ben bir anın içinde bütün varlığımla var değilim. En büyük parçalarım geçen zamanın içinde.” (Safa 2022: 335)

Meral, kaçmak üzere olduğu anlarda son kez evine, eşyalarına baktığında, onlarla birlikte geçmişini de orada bırakacak olmanın hüznünü duymaktadır. Ancak orada kalmaya ve hayatını bu evde, bu şehirde, bu ülkede sürdürmeye daha fazla güç bulamamaktadır.

Artık sona yaklaşan ve kaçmaya teşebbüs edecek olan Meral'in girdiği bunalm hali onu ölüm düşüncesine doğru da itmektedir: “Kendinde biri çok ağır, altında bir filin ezilebileceği kadar ağır, öteki de onu taşıyamayacak kadar

hafif iki hâl vardı. Taşıyamayacaktı, taşıyamıyor. Ah, şimdi ölebilse birdenbire. Yokluk hissi ne kadar tatlı geliyor ona. Bayılır gibi ölmek, fakat ölmek.” (Safa 2022: 367) Önce çevresindeki insanlara, sonrasında da kendine yabancılaşan Meral'e, onun bu duruma düşmesine neden olan dünyada, daha fazla nefes almak anlamsız gelmektedir. Bu karmaşa içerisinde tek çare ve kurtuluş olarak ölümü gören Meral, bir intihar psikozu içerisine girmektedir.

Romanın sonunda, aklındakileri gerçekleştirmek için harekete geçemeyen Meral, artık yaşamak için kendinde güç bulamamaktadır. Yazar, roman boyunca maddeci anlayışı eleştirmekte, maneviyatı ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Eserde; maneviyatı olmayan insanın sonu yıkımdır tezi işlenmektedir (Yürek 2021: 124). Bu yıkıma en başta Meral uğramaktadır ki o önce intihar etmeyi düşünmüş, ancak bu esnada bilinçsizce ya da bilinçli bir şekilde sebep olduğu kaza sonucu yanarak ölmüştür.

Bu sebeple romanda; psikolojik travma sonucu insanların karar mekanizmasında ortaya çıkan intihar olgusu da işlenmektedir. Kehanetlerin önemli olduğu bir eserdir. Yanarak ölen roman kişisi, romandaki en önemli dönüm noktasıdır. Meral'in, yanlış kararları nedeniyle sürüklendiği ahlak dışı hayat, onu intihar etmeye itse de aslen yanarak ölür. Ardında kalanlar ise travmatik yaşla melankolinin kısılacında sürüklenir (Doğan 2021: 285). Meral'in yanmış bedeniyle karşılaşan Ferhat, onun feci ölümünün haberini aldıktan sonra aniden hayatını kaybeden annesi Necile, hem Meral'in hem de bir zamanlar âşık olduğu Necile'nin ölümüyle sarsılan ve yıkıma uğrayan Samim bu şekilde travmatik sona uğrayan karakterlerdendir.

Yaşamak için kendisinde güç bulamayan Meral artık isyan noktasına gelmiştir: “Bütün bir cemiyetin ağırlığı. Affetmiyor insanlar. Sokak kızlarını affedebilirler. Fakat beni affetmiyorlar. Okutmuşlar beni. Zekâma güvenmişler. Onlar affetseler bile ben isyan ediyorum kendime. Ben tahammül etmiyorum. Ben kendimi cezalandırmakta herkesten daha âdil ve kuvvetli olmak istiyorum.” (Safa 2022: 368) Meral, insanların, öncelikle en yakınındaki kişilerin, yaptıkları yüzünden onu yargılayıp cezalandıracak olduklarını düşündükçe iyice huzursuzluk yaşamaktadır. Yapmak istediklerini gerçekleştirmesinin önündeki cemiyeti ve cemiyetin kurallarını aşmak için gücünün tükendiğinin farkına vardıkça, isyan noktasına gelmekte, ölmeyi de bu isyanın gerçeğe dönüşecek şekli olarak görmektedir.

Bu esnada Meral, zihnine her yönden hücum eden düşüncelerin de etkisiyle, tek hamlede kapıyı açıp gitmek için de gücünün tükendiğini hissetmektedir: “İşte yine boğuluyorum şimdi. Bütün ağırlığımı yine üstüme çöktü ve

beni eziyor. İçimde bir hamle doğuyor fakat. Kapıyı açıp çıkamadım, ikincimin hürriyetine kavuşamadım, fakat şimdi şu pencereyi açabilirim, kendimi üçüncü kattan aşağı atıp birincimin hürriyetine kavuşabilirim.” (Safa 2022: 371) Meral kaçmak için gücünün olmadığını farkındadır. Pencereden atladığında ise ölmek gibi bir ihtimal onu beklemektedir ve belki bu da kaçıp gitmenin yanındaki başka bir kurtuluş yoludur: “Bazen insan yok olduğu zaman mı var olur? Ondan evvel, bir kâğıdın üstüne iki satır: ‘İntihar ediyorum. Kendi kendimden nefretim sardığı bir dünyada yalnızım.’ Başka hiçbir şey istemez.” (Safa 2022: 372) Dünyada yapayalnız olduğunu düşünen, ayrıca iki ben’i arasında sıkışan Meral için ölüm, kurtuluşun tek yolu gibi durmaktadır. O, dünyaya ve dünyanın yarattığı acımasız olduğunu düşündüğü kaidelere karşı yaşadığı güçsüzlüğü, bu şekilde bir tepkiyle başından savuşturmaya çalışmayı düşünmektedir.

Ardından bırakacağı mektubu ithaf ettiği kişiler ise onun bu hale düşmesinde ve cesaretsizliğinde payının olduğunu düşündüğü kişiler ve kurallar olarak ifade edilebilir: “Buyurunuz Ferhat Bey, Samim Bey, cemiyet bey, ahlak bey, namus bey” (Safa 2022: 373). Meral, bu saydıkları karşısında yaşama isteğinin, umutlarının tükendiğini hissetmektedir. Topluma ve kendisine karşı yabancılaşan Meral, hayalindekileri gerçekleştirmek, kaçmak, isyan etmek ve hatta hayatına kaldığı yerden devam etmek için kendinde güç bulamamakta, artık nefes almayı bile anlamsız bulmaktadır.

2.2. Anlamsızlık (Meaninglessness)

Anlamsızlık, yabancılaşma sürecine girmiş olan bireyin varlığını, çevresini, dünyayı zihninde bir yere oturtamaması, bunlara kendisi için bir değer ifade edecek anlamlar yükleyememesi durumudur. Bu haldeki kişinin, içinde bulunduğu ruh halinin en belirgin yönü ise umutsuzluk ve yalnızlıktır.

Yabancılaşmanın bu boyutu bireyin, içinde bulunduğu olayları anlama duygusunu ifade etmektedir. Birey, neye inanması gerektiğinden emin olmadığına, onun karar vermesinde minimum netlik sağlanmadığında, anlamsızlık bağlamında bir yabancılaşmadan bahsedilebilmektedir (Seeman 1959: 786). Bu durum; “bireyin neye, hangi doğrulara inanacağını ve bağlanacağını bilememesi halidir. Özellikle bireysel karar verme sürecinde, bireyin kendi doğrularından hiçbirinin genel toplumsal doğrularla çakışmaması, bu duygunun en yüksek bir düzeyde oluştuğunu gösterir.” (Tolan 1980: 127) Böyle bir durum içerisinde olan insan için çevresindeki kişiler ve onların davranışları, hatta kendi varlığı bile anlamsız gelebilmekte, onu derin bir yalnızlığa sürüklemektedir.

"Yalnızız" romanında da Meral'in, içine düştüğü kötü durumlar ve bu durumların, çevresindekiler tarafından tasvip edilmemesi ve özellikle de ağabeyi Ferhat tarafından gördüğü tehdit dolayısıyla kendisini değersiz, öz varlığını anlamsız hissettiği görülmektedir. Meral, tek başınayken kendini faydasız ve boş hissetmekte, ancak Samim'in varlığının ve desteğinin ona güç vereceğini düşünmektedir:

"Kendimden öğreniyorum. Niçin böyleyim? Böyle olmamak elimde mi? Samim... Samim... Gelmeyecek. Bir daha buluşmak istemez benimle. İstemez mi? Benim nem o? Niçin vardı hayatımda o? Şimdi bir dağ gözümün önüne geliyor. Samim... şimdi çok iyi hisseder gibi oluyorum. O benim yükselişim. Ben onda, onunla büyüdüğümü ve temizlendiğimi hissediyorum. Onsuz bana bir hiçlik geliyor. Onsuz bir sıfırım ben." (Safa 2022: 262-263)

Tek başınayken, kendini hayatta yapayalnız hisseden Meral, dünyadaki varlığını bir hiçlik ya da sıfır gibi anlamsız ve boş olarak nitelendirmektedir. Kendi varlığıyla anlamsızlık gibi bir duyguya kapılıp, bunu ancak başka birinin varlığıyla, Samim'le fark edilebilir şekilde düşünebilmektedir. Yani Meral'e göre onun ben'i tek başına bir değere sahip olmamakta, ancak bir başkasının, güvendiği biri olan Samim'in varlığıyla değer ifade edebilmektedir.

2.3. Kuralsızlık (Normlessness)

Birey, toplum içerisinde yaşadığı ve buradaki kişilerle iletişim halinde olduğu için, söz konusu durum birtakım kuralların varlığını zorunlu kılmıştır. Bu kurallar, bireylerin söz ve davranışlarını ortaya koyma şekillerinde etkili olmakta, onlar için bir sınırlandırma işlevi görmektedir. Ancak kişiler bazen topluma ve onun kurallarına karşı tavır alıp, isyanlarını farklı şekillerde ortaya koyabilmektedirler.

Yabancılaşmanın, Seeman tarafından "kuralsızlık" şeklinde ifade edilen biçimi; belirli hedeflere ulaşmak için sosyal olarak onaylanmayan davranışların gerekli olduğuna dair yüksek bir beklentinin olduğu bir durum olarak tanımlanabilir (1959: 788). Bu durumdaki birey, toplum içerisine yerleşmiş kuralları ve davranış kalıplarını çiğneyerek, ayrıca yine toplum tarafından onaylanmayan davranışları sergileyerek amacına ulaşabileceği inancını taşımaktadır.

"Yalnızız" romanının kahramanı Meral, Paris'e gitme ve orada özgürce yaşa-

ma hayalinin bir anahtarına bu şekilde bazı kuralları çiğneyerek ulaşacağına inanmaktadır. Çiğnediği kurallardan biri de namus ve ahlaka dair olanlardır. Onun, düşüncelerini ve iradesini kontrol etmeye çalışan Feriha bunda etkili olmuştur ki zaten o da aynı yoldan kendine dejenere bir hayat kurmuş bir kadındır. Paris’te istediği gibi bir hayat yaşamak için bedenini kullanmaya tereddüt etmediği gibi, Meral’e de bu yaptığını normalleştirerek yansıtmıştır.

Meral, Paris’e gitme hayalleri için görüştüğü Feriha yüzünden, bir garsoniyerde yaşadığı birliktelik sonrasında eve dönüş yolunda ve eve girdiği ilk anlarda kendine karşı duyduğu iğrenmeyi bir “kirlenme” olarak nitelemiştir: “Her türlü emniyet tedbirlerine rağmen korkusu insanın içine çöken o gizlilik! Dört duvar arasında herkesin beni seyrettiği vehminden bir türlü kurtulamıyorum. İllaki ışığı da yakacak. Bütün erkekler böyle midir? Kendimden iğreniyorum. Vücudumun her tarafı yapış yapış gibi. Hele o... Ayy... Fena oluyorum. Birisi beni öldürse dünya düzelir gibi geliyor bana.” (Safa 2022: 280) Meral, yaşadığı ve şimdi kendisine iğrenç gelen birliktelik sonrasında kendini kirlenmiş hissetmektedir. Ancak burada dikkat çeken durum; “kirlenmişlik” değil “kirlenmişlik” duygusunun öne çıkmasıdır. Bu da Meral’in, içine düştüğü durumun kendi tercihleri sebebiyle olduğunun farkına varmasındandır.

Meral, Feriha’nın da ön ayak olmasıyla Nuri ile birlikte olmuş, bunun sonrasında kirlendiğini hissederek toplumun değerlerini, nihayetinde de kendi varlığını sorgulamıştır: “Demek yaşıyor bu ahlak değerleri. Canlı canlı. Ve ben onları teptim bugün. Evvelce de çiğnedim. Demek ben kötüyüm. Hiç kimse bunu bilmeseydi Nuri biliyor ya. Daha fenası, ben biliyorum.” (Safa 2022: 285) Meral hayalleri uğruna ailesinin, Samim’in ve toplumun ahlak değerlerini çiğnemiştir. Onu kendisinden asıl iğrendiren de içine düştüğü durumun kokuşmuşluğunun farkında olmasıdır:

“Ve iğreniyorum benden şu dakikada. Ve Samim değil yalnız. Ondan daha mühim bir varlık iğreniyor benden. Bu varlık, tuhaf, vücudu yok onun. Fakat hissediyorum ki vardır o. Samim’den, Nuri’den, Cezmi’den, Talat’tan, Şakir’den, babamdan, Ferhat’tan, annemden, benden fazla var. Her yerde var o. Allah mı? Değil. Ona yakın bir şey. Dur, dur. İsmi bulacağım gibi geliyor. Var bir ismi onun. Fa... fazilet. Fazilet derler değil mi? Yahut iyilik, iyi olmak. O iğreniyor benden.” (Safa 2022: 285)

Onun Paris’te yaşamak ve daha özgür bir hayat uğruna gözünü kırpmadan çiğnediği değerler fazilet ve iyiliktir. İşin asıl dikkat çeken tarafı, kötü bir şeyler yaptığının ve bu değerleri çiğnediğinin farkında olması, geçici de olsa

bu yaptığının iğrençliğini algılamasıdır. Fakat çok değil, kısa bir zaman sonra bunları normalleştirecek, tekrardan hayallerinin ve onu bu hayallere ulaştıracağını söyleyen Feriha'nın peşinden gidecektir.

Onun yaşadığı kirlenmişlik duygusu, kısa bir süre sonra kaybolacaktır. Çünkü Paris hayallerinin bu şekilde ve ona kirlendiğini düşündüren yollarla ancak gerçekleşeceği fikrini taşımaktadır. Feriha, Meral'e hayallerine kavuşmak için bu şekilde erkeklerle gayri meşru birliktelikler, hatta metres hayatı yaşayabileceğinin mubah olacağı fikrini dayatmıştır. Meral de hayallerinin ve hakikatlerin karşı karşıya gelmesinden duyduğu rahatsızlığı kendine şöyle itiraf etmektedir: "Aradabir o kirlilik ve yapışkanlık hissi kuvvetle bastırıyor ve kayboluyor. Sonra birtakım serseri ve belirsiz imajlar. Samim, Selmin, kalabalıklar, Feriha, Paris mevzularına bağlı imişler gibi, birbirleriyle alakâlı fakat şekilsiz bir şeyler..." (Safa 2022: 282) Meral'in Samim, Selmin ve kalabalık kelimesiyle ifade ettiği toplum, hatta onu bu yola sürükleyen Feriha bile ona birer "yabancı" gibi gelmektedir zaman zaman. Bu yabancılaşmayı da onların her birini "şekilsiz bir şeyler" olarak ifade edişyle ortaya koymaktadır.

Bu anların sonrasında ağabeyi Ferhat'ın onu Samim'le ilgili sorguya çektiği anda bile aslında başına gelenlerden akıllanmadığını, ona verdiği şu cevapla göz önüne sermektedir: "'ben sana senin aklının alacağı gibi bir şey sorayım: Fazla mal göz çıkarır mı?' " (Safa 2022: 293) Ona göre; aynı anda birden fazla kişiyle gönül ilişkisi kurmak, hatta biriyle böyle bir ilişki içerisindeyken başkalarının önüne her şeyini, namusunu bile feda etmekte yadırganacak hiçbir şey yoktur. Yani Nuri ile bir garsoniyerde birlikte olduktan sonra yaşadığı vicdan azabı hiç de uzun sürmemiştir.

Meral, gayrimeşru olana kolaylıkla kapılabildiği gibi, meşru olanı da yadırganmaktadır. Onun için evlilik, ancak basit kızların, hayatını bu şekilde kurtarmak isteyenlerin kalkışacağı bir deliliktir: "fakat ben gündelikçi kız değilim ki evlenmek için evleneyim. Çoluk çocuğu da sevmem, bilirsin. Hırçın bir kedi benim için daha enteresandır. Şimdi, kuzum, bana ahlak dersi verme. Nüfus davası için filan da nutuk çekme. Sen de öyle değil misin? Niçin evlenmiyorsun? Ben kendimi kaybedersem evlenirim." (Safa 2022: 293) Meral için evlenmek, hele bir de çocuk sahibi olmak onun mantığına ters düşmektedir. Zaten böyle bir kararı da ancak kendini kaybederse, yani aklını yitirirse alabileceğini düşünmektedir.

Yabancılaşmanın "kuralsızlık" boyutu eserde en çok Meral karakteri etrafında yansıtılmıştır. Meral, hayalini kurduğu Paris hayatına, kimsenin onun

davranışlarını sınırlandırmadığı, ona hükmetmeye çalışmadığı bir hürriyet ortamına, kendince birtakım kuralları çiğneyerek ulaşacağını düşünmüştür. Bu yaptıklarından dolayı ara sıra vicdan azabı çekip kendini sorguladığı zamanlar olmasına rağmen bu durum fazla sürmemiş, Meral'in kuralsızlığı kendi kuralı olarak normalleştirdiği görülmüştür.

2.4. Soyutlanma / Topluma Yabancılaşma (Isolation)

Soyutlanma anlamında yabancılaşmış olanlar, entelektüeller gibi belirli bir toplumda tipik olarak yüksek değer verilen hedeflere veya inançlara düşük ödül değeri verenlerdir (Seeman, 1959: 788-789). Yabancılaşmanın bu şekilde toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların birey için bir anlam ifade etmediği görülecektir (Tekin 2012: 33). Birey yavaş yavaş, içinde yaşadığı toplumun değerlerinden, genel kabullerinden uzaklaştığı gibi onları anlamsız, değersiz ve gereksiz görmeye başlayacaktır.

Yabancılaşmış kişi; olağan bir yaşam sürdürmekte ve özellikle kurallara uymakta yetersiz bir kişidir. O artık bir yabancıdır, çevresiyle ilişkileri kopuktur, tutumu ve dili anlaşılır olmaktan uzaktır, davranışları tümüyle düzensizdir, toplum için tehlike dahi oluşturabilir. Yabancılaşma uyumsuzlukla ve zihnin yetkin olmayışıyla ilgilidir (Timuçin 2004: 498). Yabancılaşmanın bir boyutu da topluma ve toplumun değerlerine karşı bireyin birtakım uyumsuz ve bazen de aykırı davranışlar sergilemesidir. “Yalnızız” romanında bu durum Meral'in, ahlaki bakımdan çöküntü içerisinde olan ve bunu normalleştiren arkadaşı Feriha'nın yönlendirmelerine kapılıp, Paris'te yaşama ve bu şekilde sözde özgürlüğe kavuşma hayalleriyle görülmektedir. Meral bu hayalleri uğruna Feriha'nın türlü ahlaksızlıklarla dolu yaşam şekline ayak uydurmaktadır. Onun söz konusu durumu Samim tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Hangi ihtiyaç, hangi zaruret, hangi zaptedilmez arzu, hangi his ve kader birliği seni bu son basamaya itti? Daha aşağı bir kademe yoktur. Türk ve insan cemiyeti, karşına alıp konuştuğun bir mahluku bir fahişe olduğu için reddetmiyor. Fuhşun iktisadi mazeretleri var. Bu mahluk onlardan mahrum.” (Safa 2022: 229) Feriha'ya bunları söylemeyi düşünen Samim aslında onun şahsında; yozlaşan, ahlaksızlaşan ve bu durumu tamamen kendi arzularının kölesi olduğu için yapan kişilere ithafen bu yargıda bulunmaktadır. Özellikle toplumun ahlaki değerleriyle yabancılaşan bu türlü bireyler, Meral gibi toy ve tecrübesiz, hayallerinin esiri olan fertleri de yoldan çıkarmaktadırlar.

Feriha'nın bu, yoldan çıkarıcı karakterinin etkisinde olduğunu düşündüğü Meral'e karşı da söyleyecek bir çift lafı vardır Samim'in: “Niçin, Meral, anlamıyorum, bu şıllığın sefil yaşama telakkisinde biraz kendini bulmuyorsan, onun bu hareketine imrenmiyorsan, hangi his canım, tapındığımız kıymetle-

re bağlı alakalarımızı tepen hangi cinsten bir temayül seni bütün cemiyetin lanetine uğrayan bu rezile koşturmuştur? Millet, insan, gurur, vicdan, aile, baba saygısı ve bana olan bağlılığın birdenbire nasıl yok olmuştur?" (Safa 2022: 230) Samim, daha Meral'le yüz yüze gelmeden onun, içine düştüğü çöküntünün farkına varmasını sağlayacağını düşündüğü tespitlerini zihninde tasarlamaktadır. Meral, zaten düşmüş bir kadın olan Feriha'nın onu sürüklediği girdaba doğru ilerlemekte, daha da kötüsü bu durumun vahametinin farkına varamamaktadır. İçinde yaşadığı toplumu, gururunu, vicdanını, ailesini, sevdiklerini, onu sevenleri ezip geçmekte; kendisini var eden değerler bütünüyle çelişen ve çatışan haller sergilemektedir. Bunun farkında olan Samim de boşa bir çırpınıyla Meral'in gözünü açmayı, onu içine girdiği çıkmaz yoldan döndürmeyi amaçlamaktadır.

Meral'in artık her şeyi göze alıp kaçmaya teşebbüs ettiği gün, bu eylemi öncesinde aklından geçirdiği düşünceler, anlatıcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Fakat Samim'in gözüyle cemiyet var. Er geç o çıkar insanın karşısına. Mahkemelerinden ziyade onun nefreti korkunç. Ve öfkesi. Gizli, dil-siz, hiçbir şekle bağlı olmayan öfkesi. Ne yapar? Müthiş bir tatouage. Dam-galar insanı. Kötü kadın. Bitti." (Safa 2022: 363) Meral, kaçışı sonrasında zaten hasta olan babasının buna dayanamayıp ölme ihtimalini de bir kenara bırakıp, onun bu yaptığına dair cemiyet mahkemesinin, hakkında vereceği hükümleri aklından geçirmektedir. Bu mahkeme onu kötü kadın olarak damgalayacaktır, ama bu düşüncelere rağmen Meral, ailesinden de öte kendisini damgalayacağını bildiği cemiyeti karşısına alıp zihnindeki kaçma planını gerçekleştirmeye hazırdır.

Romanın yabancılaşmış bireyi Meral, bu şekilde toplumun, kendisi hakkında vereceği hükümleri, ailesinin düşeceği durumu karşısına alarak; nefsinin arzularına uymuş ve ardına bakmadan evinden, anılarından kaçmaya karar vermiştir. Ancak cemiyetten ve onun kurallarından kaçan Meral'in son aşamada kaçtığı şey kendi ben'i olacak ve bu da onu acı son'a, ölüme götürecektir.

2.5. Kendine Yabancılaşma (Self- Estrangement)

"Kendine yabancılaşma" ifadesi, Seeman'ın tasnifine göre yabancılaşmanın en ileri boyutunu oluşturmaktadır. Bu kavram, son analizde, birinin ideal olarak olabileceğinden daha az bir şey olması anlamına gelmektedir (1959: 790). "Kendine yabancılaşma psikolojik anlamda mutsuzluk ve hayattan kopmaya varabilecek bir etkiye sahiptir. Bu etki kişiden başlayarak kişiler arası bir yolla topluma yansır." (Çiçek 2015: 144) Kendine yabancılaşmış bireylerin olduğu bir toplumda yavaş yavaş yalnızlık, ümitsizlik, başkaldırı ve isyan gibi haller baş gösterir. Kendine yabancılaşma yoluna giren insanın

belirli bir davranışı, onun geleceğe yönelik beklentileri ile çakışmamakta, sonunda da kendi varlığıyla yabancılaşmaktadır (Tolan 1980: 128). Söz konusu kişi artık geleceğe dair ümitlerini kaybetmiş, onun yaşamdan beklentileri kalmamıştır. Bu belirsizlik ruhsal manada bir çöküşe, sonra da yok oluşa doğru sürüklenmesine neden olacaktır.

“Yalnızız” romanında diğer karakterlerin de zaman zaman yaşadıkları yalnızlaşmanın yanı sıra, bu durumun giderek topluma ve sonrasında da kendine yabancılaşan bir ben’e dönüşmesi özellikle Meral’de belirgin şekilde hissedilmektedir. Eserin konusu “fizyolojik ve sosyolojik iki bene sahip olduğu halde bu iki beni arasında denge kuramayan insanların içine düştükleri huzursuzluk, mutsuzluk ve yalnızlıktır.” (Büyükkavas Kuran 2018: 324) Meral de iki ben’i arasında fark ettiği uyumsuzluğun neticesinde yavaş yavaş yok oluşa doğru ilerlemiştir. “Meral, biri manevî diğeri de maddî değerlerden oluşan iki beni arasında denge kuramayan insanların, çatışma ve buhran içine düşeceklerini, sonuçta mutsuzluğa ve yok oluşa sürükleneceklerini gösterme niyetiyle yaratılmış birinci dereceden bir roman kişisidir.” (Büyükkavas Kuran 2018: 334) O, iç ve dış ben’i arasında bir türlü denge kuramamış olmaktan kaynaklanan buhranlar geçirmekte, varlığını sorgulamakta, hatta romanın sonunda, hayatın kendisi için anlamsız hale geldiğine dair düşüncelerini ortaya koymaktadır. Roman; “Geleneklere, toplumun genel yaşantısına ve gidişatına ayak uyduramadığı için, başka bir deyişle birinci beninin arzularına mağlup olduğu için feci bir akıbete sürüklenen bir genç kızın öyküsü merkeze alınarak Türk insanının yirminci asırda yaşadığı yalnızlığını, çaresizliğini ve ruh acılarını” (Karataş 2017: 742) oldukça ayrıntılı ruh çözümlemeleri eşliğinde anlatmaktadır.

Eserin kendine yabancılaşan karakteri Meral; onunla arasında duygusal bir ilişki olan Samim’le konuştuğundan sonra kendine sorular sormakta, kim olduğunu, varlığının neye yaradığını sorgulamaktadır: “Samimmm... Benim nem o? Benim sen nemsin ey dilber? Ey dilber, başım dönüyor... İki kadehten fazlası fazla bana. Hiçbir şey düşünmüyorum. Ben bu muyum? Değilim. İçimde bir sürü ‘ben’ler kaynaşiyor. Kendimi hangisine bağlayacağıma şaşırıyorum... Samim’in ‘ikinci’ dediğinden çok fazla: İkinci, üçüncü, beşinci, beş yüzüncü, o kadar kalabalığım.” (Safa 2022: 188) Samim’in ona yaptığı uyarılar ve ikisinin, hayat hakkındaki sohbetleri; kendisine karışılmasından, yaptıklarına müdahale edilmesinden hoşlanmayan Meral için bunaltıcı olmaktadır. Meral, özgürlük alanının bu şekilde daraldığını hissetmektedir. Ayrıca Samim’in, Meral’e onun birinci ve ikinci ben’i arasında sıkıştığını telkin eden ifadeleri de Meral’in yaşadığı boşluk duygusunda etkili olmaktadır. “Meral’in iç çatışmaları ve Samim’in onun ikinci benine yenilmemesi için

verdiği çabalar, eserde çok fazla yer tutmaktadır.” (Savaş 2019: 354) Meral ikinci ben'inin yani arzularının kuşatması altında olan bir karakter haline gelmiştir. Hiç kimsenin onu anlamadığını, ancak Samim'in de haddinden fazla anladığını düşünmekte, bu durumun farkına vardıkça da adeta nefesinin tükendiğini hissetmektedir. Onun kendine yabancılaşmasının ardındaki neden; kendi özgürlük alanının daraldığını düşünmesidir. Bu durum çevresindekilerden, yakınlarından bağımsız ve onlara rağmen bir şeyler yapma/yapabilme dürtüsünü tetiklemektedir.

Peyami Safa, benliğin, kendini var etme sürecinde karşı karşıya olduğu durumu şöyle örneklendirmektedir: “Niçin ben'imizi aşmak ve başkasının beniy-le kaynaştırmak istiyoruz? Çünkü insan toplumu (cemiyet), benler arasına kurulmuş bir köprü değil, her benin kendi kendisini başkasına doğru aşmak için yaptığı samimi hamlelerin karşılaşması ve kaynaşmasıdır.” (Safa 2018: 96) “Yalnızız” romanındaki Meral de ben'ini ortaya koyma ve varlığının özünü inşa etme yolunda hep yanlış hamleler yapmış, yanlış kişilerle benlik açılımını yapacağını düşünmüştür. Feriha ve onun etrafındaki, Meral'den sadece faydalanmak isteyen kişiler buna örnek gösterilebilir. Samim'in ise Meral için bir sevgili olup olmadığını daha kendileri bile bilmemektedir.

İkinci ben'inin esiri olduğunun farkında olan ve Samim'in de kendisine söylediklerindeki haklılığı gören Meral, şahsi özgürlük alanının daraldığını düşünmektedir: “Beni kendi gözümle hudutlandırıyor, içimde hürriyet sahası daralıyor. Hürriyet! ‘Ya aşk, ya hürriyet!’ demek istiyor Samim. İkisi birden olmaz. Ya gazi, ya şehit. Hakkı var. Hem tuhaf: Hürriyet içinde hürriyetin kıymeti yok. Bugün Samim benden ayrılrsa ve beni hür bıraksa, nefret ederim hürriyetimden.” (Safa 2022: 188) Meral, kendine göre hürriyetin ne olduğunu sorgulamaktadır. Burada hürriyetin ne olduğuna tam ve kesin olarak cevap veremediği gibi, Samim'le arasındaki duygunun aşk mı başka bir şey mi olduğunun anlamını bulamadığı anlaşılmaktadır: “Beni ona bağlayan hisse bir isim takamıyorum. Aşk değil bu. Dostluk değil. Dostluk ve ahbaplık gibi, zora gelince feda edilebilecek bir şey değil. Sevilmenin gururu var tabii bu biraz da sevmektir. Aşka yakın bir sempati mi? Galiba. Çünkü aşk olsa, ona hürriyetimi feda ederdim; kuvvetli ve sempati olmasa, onu hürriyetime feda ederdim. İkisini de yapamıyorum.” (Safa 2022: 189) Meral, Samim'e karşı hissettiklerinin ne olduğunu anlayamadığı gibi, onun söylediği şekilde olmak ya da olmamak hususunda da özgürlüğünün ve yaşam alanının daralacağı endişesiyle kesin bir hamle yapamamaktadır. Bu durumda da sürekli kendine sorular sormakta, kendisi için aşkın, hayatın ve hürriyetin anlamını sorgulamaktadır. Ancak bu sorgulamaların hiçbirinden, zihnindeki sorulara tatmin edici bir cevap bularak çıkamamaktadır. Cevapsız kalan sorular za-

manla onun sağlıklı düşünmesine ve doğru kararlar alabilmesine engel olacaktır. Özgürlüğünün başkaları tarafından sınırlandırıldığını düşündükten sonra kendi yapıp ettikleriyle aslında kendi kendinin hürriyetini sınırlandırdığının farkına varamamaktadır. Çünkü başkalarından bağımsız, hatta onlara rağmen kararlar almanın, kendisine zarar verse bile şahsi özgürlük olduğu düşüncesiyle gözlerini karartmıştır.

Samim'in ve kendi ailesinin onaylamadığı bir arkadaşlık yaptığı Feriha, kendi arzu ve istekleri için onurunu, şerefini, namusunu hiçe sayan bir karakterdir ve o, şimdi Meral'in hayallerini süsleyen şehir olan Paris'e kaçması için Meral'e yardım edecektir. Samim'in söylediklerinden sonra kendini hayatı ve hürriyeti hakkında bunaltı verici bir sorgulamada bulan Meral'in bu esnada aynadaki görüntüsü garip şekilde kendisine çirkin gelecektir: "Aynaya arkasını döndü. 'Demek ben bu kadar çirkin olabiliyorum,' diye düşündü. Tekrar aynaya baktı. Bu, benim 'ikinci'min yüzü. Ah, Samim ne kadar doğru anlıyor. Şimdi gözümde o bir Allah kadar büyüyor.'" (Safa 2022: 190) Meral, bir yanda Feriha ile Paris'e kaçma düşüncesi, bir yanda da Samim'in o bile farkına varmadan haklı çıkan düşünceleri ile yüzleşince irkilmekte, aynadaki görüntüsü kendine çirkin gelmektedir. Bu durum aslında Meral'in, içine düştüğü bunalımı, korkuyu ve tereddüdü göstermektedir.

Meral'in aslında bilinçaltında da aynı duyguların ve sorgulama halinin varlığının sezildiği, onun sabah uyandıktan sonra aklından geçirdiği şu düşüncelerle belli olmaktadır: "Meral şimdi günün mânâsını arıyordu. Samim'le randevusu yok bugün. Feriha'ya gidecek. Feriha. Tuhaf, şimdi çekmiyor. Soğuk bir his var içinde ona karşı. Paris'i düşündü. Bruva-Mödon... Hayır, olmuyor, tutmuyor; istemiyor; hiçbirini." (Safa 2022: 192) Sabah uyanan Meral, adeta hafızasını yitirmiş gibi ne yapacağı, kiminle bir araya geleceği hususunda hiçbir fikre sahip değildir. Onun birinci, yani asıl ben'ine seslenen Samim ve ikinci, yani arzularının yön verdiği ben'ini çağıran Feriha arasında gidip gelmektedir. Ne yapacağını ve kime kulak vereceğini kestiremeyen Meral, kendine sorular sorup durmaktadır.

Zamanla etrafındaki herkese ve her şeye karşı yabancılaşan Meral'in bu durumunun, onu yönlendirdiği düşünce kaçıştır. O, ağabeyiyle yaşadığı tartışma sonrasında ondan, etrafındakilerden, kendi içindeki vicdanının sesinden bile kaçmak için Paris'e, hatta bulunduğu yer dışındaki herhangi bir yere, ardına bile bakmadan kaçmak istemektedir: "Anlıyordu ki, bu evden ayrılmayı da, burada kalmayı da istemiyor. Sade, içinde bir başkalık ihtiyacı var. Artık Paris'e Paris için değil, şimdiki müthiş sıkıntıdan kurtulmak için gitmek istiyor. Paris'e, yahut da nereye olursa olsun." (Safa 2022: 336) Meral, içinde hiç adını koyamadığı bir his duymaktadır ve aslında ne hissettiğini

bile kestiremeden kaçmak, onu boğduğunu düşündüğü herkesten ve her şeyden tamamen uzaklaşmak istemektedir.

Meral'in kendine karşı duyduğu yabancılaşma hissi, kaçmayı kesin olarak kafasına koyduğu andan itibaren iyice artmıştır. Kaçış teşebbüsü öncesinde odasında oturup da kendi kendine düşündüğü anda şunları geçirmiştir zihninden: "Sanki benliğimin pozitif ve negatif arasındayım. Samim'in birinci ve ikinci Meral'i. Şimdi ikincim, kalbimin kenarında büyüyen bir kanser uru gibi ağrıyor. Onu acısız kesip atmak kabil olsa, kalbimin, hayatımın da beraber yok olmasına razı olacağım adeta. Çok sıkılıyorum." (Safa 2022: 365-366) Samim'in de söylediği birinci ve ikinci ben'i arasında sıkışan Meral, bir bunalım hali yaşamaktadır. Bu durum onun; ailesiyle, Samim'le, Paris hayalleriyle, sonunda da kendi ben'leriyle çatışma yaşamasına neden olmakta, onu adeta çıldırma noktasına getirmektedir.

Samim'e göre, varlaşma hamlesinden ebedilik hamlesi ve neşesi doğmaktadır. Her çeşidinden aşk ve kahramanlık gibi, kendi fani ve geçici benliğinin üstüne sıçramak, kendi kendini aşmak için yapılan bütün fedakârlıklar varlaşma hamlesinin devamıdır. Yoklaşma hamlesinden ise fanilik ve geçicilik duygusuyla birlikte onun büyük sıkıntısı doğmaktadır (Ayvazoğlu 1999: 419). Romanın kahramanı Meral de kendi varlığını, yaşadığı dünyaya tam olarak ait hissetmemiş; ailesiyle, çevresindekilerle, toplumla ve toplumun kurallarıyla, son aşamada da kendi benliğiyle uyşamamıştır. Bu da onun, Samim'in dediği gibi varlaşma hamlesini gerçekleştirememesine, yavaş yavaş yokluğa ve yok oluşa sürüklenmesine neden olmuştur.

Meral, kaçma düşüncesinin hüsrana uğraması sonrasında son bir sigara yakmak isterken, kendisini yakarak ölmüştür. Bu genç kadının yanarak ölmesi bir kaza gibi görünse de bu durumun gerçekleşmesi öncesinde intihar etmeyi düşündüğü de bir gerçektir ve belki de son bir sigara yakarken kullanacağı çakmağı doldurduğu esnada dikkatsiz davranmasının ardında yatan nedenin de bu olduğu düşünülebilir. Meral, kolaylıkla yalan söyleyebilen, hayalleri için her şeyini feda etmeyi göze alabilen, işler istediği gibi gitmeyince umutsuzluğa düşüp, kendini dünyada yapayalnız hisseden bir yaradılışa sahiptir. Onun bu özellikleri intihara yatkın bir karaktere sahip olduğunu da göstermektedir.

Bireysel yatkınlıklar tek başına intihar sebebi olmasa da, başka dış etkenlerle bir araya gelince belki de daha etkili olmaktadır. Maddesel çevre bazen nasıl bir hastalığı açığa çıkarabiliyorsa, bazı kişilerin doğallıkla sahip oldukları genel ve tümünden belirtisiz intihar yatkınlığını da harekete geçiriyor olabilir (Durkheim 2021: 76). Hürriyetinin olmadığını düşünen, bu yüzden sınırsız bir özgürlüğe kavuşmak için kaçmaya karar veren; ancak aile, top-

lum kuralları, çevre gibi etkenler dolayısıyla bunu gerçekleştiremeyen Meral de henüz tam anlamıyla inşa edemediği ben'inin yönlendirmesiyle intihara meyletmiştir. Ölüm de onu, bu şekilde bunalımda olduğu, kendisini derin bir çıkmazda hissettiği anda yakalamıştır.

Meral'in korkunç ölüm haberini aldıktan sonra Samim, gittikçe yalnızlaşan ve iç dünyasında var olmaya mecbur bırakılan bireyin durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu, işte, yakıcı ve boğucu yalnızlık korkusu, bu müthiş fobi, ferdiyetler nizamı üstüne kurulmaya doğru her gün biraz daha fazla giden yeni nizamların Ben'ler arasındaki mesafeleri açarak ruhların birbirlerine intikallerini ve kaynaşmalarını mümkün kılan polipsişik bir havadan onları mahrum etmesidir. Yani, bak, büyük kalabalıkların ortasında, insan denilen sosyal mahluk kendi.. kendi iç dünyasının mahbusu hâlinde, şifasız bir yalnızlığa mahkûm.” (Safa 2022: 392)

Samim, Meral'i korkunç bir akıbeta sürükleyen durumun aslında onun yalnızlaşp, kendi de dâhil olmak üzere her şeye karşı bir yabancılık duyması olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Samim, bireyin sosyal ve psikolojik ben'i arasındaki uyum probleminin de onu yalnızlığa sürüklediğini ifade etmektedir ki Meral'in başına gelende de bu durum söz konusudur: “ ‘Sosyal ben’, ötekinin, yani biyolojik ben'in emri altındadır. Tamamıyla kendi kendisi, yani sosyal olamadığı için yalnızdır, köleliğinden öğrenir. Meral'in nefreti budur. İnsanı intihara veya haberi olmadan birçok hastalıklara hazırlayan günah kompleksi böyle bir iç mücadelenin düğümüdür.” (Safa 2022: 394) Samim, Meral'in sonunu hazırlayan etkenin, ben'leri arasındaki çatışma, içine düştüğü yalnızlık ve yaşadığı günah kompleksi olduğunu düşünmektedir. Meral, aynı zamanda da bu ben'lerinin birbirine uyum sağlamasının önüne geçmiş olan yalnızlığının etkisinde kalmıştır. Onu boğan da aslında çevresindekiler tarafından özgürlük alanının kısıtlanması yani iradesinin kontrol edilmek istenmesinden ziyade, yalnızlaşması hem de kalabalık içerisindeyken bile yalnız hissetmesidir. Ailesi, arkadaşları, hatta onun aklını çelen Feriha bile Meral'i anlamamaktadırlar.

SONUÇ

Edebiyata da konu olan yabancılaşma, bireylerin toplum içerisindeki ve kendi iç dünyalarındaki uyum sorunundan kaynaklanan problemlerden biridir. Yabancılaşma sürecine girmiş olan bireyde huzursuzluk, bunalım, içe kapanış, iletişimsizlik, kaçış gibi durumlar ortaya çıkmakta, bu sürecin ileri boyutunda isyan ve intihar gibi yollar dahi denenmektedir. Yabancılaşmış roman karakteri; çevresini olduğu kadar, kendi ben'ini de anlamlandırmakta

güçlük çekmektedir.

Yabancılaşma kavramı hakkında çalışma yapan isimlerden Melvin Seeman; bu kavramı beş boyut şeklinde ortaya koymaktadır. Bunlar; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, soyutlanma ve kendine yabancılaşmadır. Söz konusu tasnif yabancılaşmanın hem sosyolojik hem de psikolojik yönden ele alındığını göstermektedir.

Peyami Safa'nın "Yalnızız" romanının kahramanlarından Meral, Seeman'ın bu tasnifine göre incelenebilecek özellikler göstermektedir. O, uyum sağlayamadığı çevresiyle çatışmakta, bulunduğu ortamda adeta boğulduğunu hissetmekte, hayata karşı umutsuz bir tavır içerisine girmekte, kendisini her şeye karşı güçsüz hissetmektedir. Söylenenlere olduğu kadar, başına buyrukluğu yüzünden yaşadıklarına da anlam verememektedir. Yaşadığı bu sorunlarla birlikte, bulunduğu ortamdan ve yaşam alanından kurtulmak ve istediği gibi, sözde özgür bir hayata kavuşmak için toplumun kabul etmeyeceği şekilde bazı kuralları yıkmakta, ahlaki görülmeyen durumların içerisinde bulunmaktadır. Davranışları ve sözleri toplum tarafından kabul görmediği için kendini onlardan soyutlamaktadır. Son aşamada ise kendine yabancılaşan Meral artık, çevresiyle ve toplumla yaşadığı çatışmayı, kendi ben'iyle/ben'leriyle yaşamakta, bu durum onu acı sona, ölüme götürmektedir.

"Yalnızız" romanında yabancılaşma Meral karakterinde, belirgin şekilde kendini göstermektedir. Bu durumun bireyi iletişim sorunlarına, yalnızlığa, toplumdaki ve kendinden uzaklaşmaya, kaçışa ve ölüm düşüncesine ittiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Süreyya Elif (2021). "Yalnızız'da Trajedi, Ütopya ve Mit Kesişimi". *Parçadan Bütüne: Peyami Safa Kitabı*, Haz. S. Şahin, D. Ardalı Büyükarman, B. Öztürk, T. Ural, İstanbul: Ötüken Neşriyat. s. 31-49.
- Ayvazoğlu, Beşir (1999). *Peyami-Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Büyükkavas Kuran, Şeyma (2018). *Peyami Safa'nın İnsanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Cevizci, Ahmet (2012). *Felsefe Sözlüğü* (3.bs.), İstanbul: Say Yayınları.
- Çiçek, Nuri (2015). "Franz Kafka'nın Eserlerinde Yabancılaşma Problemi", *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, 5/1, s. 141-162.
- Doğan, Mine Nihan (2021). "Peyami Safa'nın Psikolojik Travma Estetiği". *Peyami Safa 60. Yıl Hatırası*, Ed. C. Karataş, Ankara: İlbilge Yayıncılık, s. 277-287.

- Durkheim, Émile (2021). *İntihar*, Çev. Z.Z. İlkelen, İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Gülbay, Tabip (2015). *İsmet Özel'de Yabancılaşma*, Mardin: Artuklu Yayınları.
- Karataş, Turan (2017). “Bir Düşünce Romanı Yalnızız”, *Hece- Türk Romanı Özel Sayısı* (3.bs.), C 2, S 65/66/67, (Mayıs, Haziran, Temmuz 2002), s. 733-743.
- Ollman, Bertell (2015). *Yabancılaşma- Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı* (2.bs.), Çev. A. Kars, İstanbul: Yordam Kitap.
- Özbalcı, Mustafa (2000). *Kültür Köprüsü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özbudun, Sibel ve Temel Demirer (2008). “Yabancılaşma”, S. Özbudun, G. Márkus, T. Demirer. *Yabancılaşma ve...* Ankara: Ütopya Yayınevi, s. 13-106.
- Pappenheim, Fritz (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması- Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Safa, Peyami (2018). *Objektif: 5- Kadın Aşk Aile* (10.bs.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, Peyami (2022). *Yalnızız* (51.bs.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Savaş, Özden (2019). “Yalnızız'da İnsanın Anlamlandırılması Meselesi”, *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8/1, s. 348-361.
- Sayers, Sean (2018). *Marx ve Yabancılaşma -hegelyan temalar üzerine yazılar-*, Çev. Ferhat Sarı, İstanbul: Kor Kitap.
- Sazyek, Hakan (2008). *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Romanlarında Özel Yabancılaşma*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seeman, Melvin (1959). “On The Meaning Of Alienation”. *American Sociological Review*, 24/6, s. 783-791.
- Tekin, Mehmet (2014). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, (2.bs.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tekin, Ömer Akgün (2012). “Yabancılaşma ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Antalya Kemer'deki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Timuçin, Afşar (2004). *Felsefe Sözlüğü* (5.bs.), İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tolan, Barlas ve Galip İsen, Veysel Batmaz (1985). *Ben ve Toplum - Sosyal Psikoloji I*, Ankara: Teori Yayınları.
- Tolan, Barlas (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı – Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara: Kalite Matbaası.
- Yürek, Hasan (2021). “Yalnızız'daki Aforizmalar Üzerine”. *Peyami Safa 60. Yıl Hatırası*, Ed. C. Karataş, Ankara: İlbilge Yayıncılık, s.123-139.